

ADAMIK TAMÁS (SZERK.):
*LATIN IRODALOM AZ ÁTMENETI KORBAN:
9–11. SZÁZAD. A KERESZTÉNY EURÓPA
KITELJESEDÉSE*

BUBNÓ HEDVIG

Amikor Adamik Tamás középkori latin irodalomtörténetének immár ehhez a negyedik kötetéhez is megkaptam professzor úrtól a felkérést, hogy aktívan vegyek részt a könyvbemutatón, akkor meglepő módon nem a virágzó középkor – tehát e negyedik kötet – valamelyik témájához kérte a hozzászólásomat, hanem azt kérte, hogy a harmadik kötet egyik jelentős szerzőjének, Gerbert d’Aurillacnak a tevékenységét ismertessem.

Amikor e neves személy életútját kívánjuk felvázolni, nem mondhatjuk, hogy csupán Adamik Tamás irodalomtörténetéből olvashatnánk róla magyarul, mint ahogyan ez több olyan szerző esetében igaz, akik e négy kötetben előfordulnak. Gerbert d’Aurillacról rendelkezünk magyar fordításban Pierre Richének, a XX. század neves művelődéstörténészének 1999-ben a Balassi kiadónál megjelent monografikus munkájával, amely e kiváló koponya kiterjedt levelezésének felhasználásával készült.¹ Az irodalomtörténet ugyanakkor más műfaj, ahhoz vagy első felindulásunkban fordulunk, hogy eligazítson a legalapvetőbb ismeretek és a további irodalom tekintetében, vagy valamiféle ízelítőre vágyunk, ahogyan ezt Adamik Tamás jó stílusban megírt, latin és magyar nyelvű forrásrészletekkel fűszerezett, helyenként szöveggyűjteményként is forgatható munkáitól meg is kapjuk.

Gerbert d’Aurillac szűkebb korszaka az ezredforduló periódusa. Irodalomtörténeti szempontból a Karoling-reneszánsznak is nevezett időszakot követő átmeneti kor nagyjából két évszázadnyi intervallumához sorolandó, melyben már nem érvényesülnek a Karoling Birodalom nagy összekötő tendenciái, és ahol már a politikai szétforgácsolódáson is túljutva ismét a kisebb területi vagy kulturális egységekre irányul a figyelem, többek között néhány példaértékű iskolára, miközben hallatlan átalakulási folyamatok zajlanak a kereszténység életében: az utolsó népvándorlási hullám lezárultával – ha például szűkebb régiókat vesszük – a csehek, lengyelek, magyarok államalapítási folyamata, egyúttal a keresztény közösségbe történő betagozódása, mégpedig abba a közösségbe, ahol épp megszületik az új egyesítő hatalom, immár Német-római Császárság néven.

¹ Riché, Pierre: II. Szilveszter, az ezredik év pápája. Budapest: Balassi, 1999.

Ezeknek a folyamatoknak aktív résztvevője volt a most bemutatásra választott személy, Gerbert d’Aurillac (938–1003). Ha egyfajta hívószóra lenne szükségünk személyes pályafutásának megidézésénél, akkor Gerbert esetében ez a sokoldalúság lehetne, amit egy akkoriban szokatlanul mozgalmas életút tett lehetővé. Ahogyan Adamik Tamás a keresztény Európa kiteljesedésének nevezi a harmadik kötetben tárgyalt két évszázad irodalomtörténetét, úgy Gerber élete – valójában egy nem túl előkelő, dél-francia származású ifjú példátlan útja egészen a pápai trónig – jól tükrözi egy ilyen kiteljesedésnek a hallatlan ívét.

938 körül született Auvergne-ben, ahonnan Saint-Géraud d’Aurillac apátságába került tanulni. Innen vitte magával Borell, Barcelona grófja, hogy attól kezdve katalán területen folytathassa immár a *quadrivium*mal is kiegészülő tanulmányait, ahol minden bizonnyal az arabok által közvetített tudományosságba is betekintést nyerhetett.² A barcelonai gróf és az érsek ezek után vitte magával az igen tehetséges ifjút Rómába, ahol bemutatták a pápának és I. Ottó császárnak egyaránt. Ott tartották, nem ment vissza Katalóniába, hanem hamarosan Reimsbe került (966–980), ahol előbb tanulmányokat folytatott, majd iskolamesterré vált. Később, 991 júniusától 998 augusztusáig Reims érseke is volt.

Fleury Abbo mellett Gerbert-hez kötjük a *quadrivium* tárgyainak kibontakoztatását, felemelését. A négy matematikai *ars* közül, melyek együttesét elsőként Boëthius nevezte négyesfogatnak, azaz *quadrivium*nak, a középkor korábbi szakaszaiban valójában csak a *musicát*, a zene elméleti tanulmányozását juttatták kimagasló szintre, a másik három – geometria, aritmetika, astronomia – helyenként szinte az ismeretlenség homályában maradt, egészen a XII. századig. Ekkor az érdeklődés általános fellendülése a *quadrivium* tárgyaira is ráirányította a figyelmet, ami azután további területekre is kihatott, a chartres-i iskola például speciálisan a természet tanulmányozása iránti nyitást eredményezte.

Ebben az átmeneti korban a zenében nagyot alkotók pedig egyre inkább a későbbi értelemben vett zeneszerzővé kezdenek válni, akiknek a nevéhez akár új műfajok megszilárdítását is kötjük, Notker Balbulus nevéhez például a szekvencia egyszerre irodalmi és zenei műfajának „megformálását, funkciójának kijelölését” – ahogyan Adamik Tamás a róla szóló fejezetben fogalmaz.³ Ettől kezdve a zene (elméleti) tanulmányozása mellé fokozatosan társul egy gyakorlati alkalmazási igény is a monostori és a katedrális iskolákban. Gerbert ezért a zene oktatására, a hangközök szemléltetésére készít monokordot,⁴ csakúgy, mint az egyéb tudományok szemléltetésére az abakuszt és különböző gömböket.⁵ Mindez természetesen előzetes, mély ismereteket követelt tőle, amit kiterjedt kapcsolatrendszerével is ébren

² Uo., 23–24.

³ Adamik (szerk.): Latin irodalom az átmeneti korban, 31.

⁴ Riché: II. Szilveszter, az ezredik év pápája, 48.

⁵ Uo., 72.

tartott azáltal, hogy levelezett Barcelona, Soisson, Tours, Bobbio és más apátságok barátként működő, tudós szerzeteseivel.⁶

Richertől tudjuk, hogy Gerbert 981-ben Rómába tartva Páviába is eljutott, II. Ottó udvarába, ahonnan az uralkodóval együtt Ravennába utazott, hogy – igazi kihívásként – a magdeburgi dóm tanárával, Otrickal tudományos vitát folytasson. A császár ezért oly nagyra becsülte, hogy 982-ben az egyik leggazdagabb apátság, Bobbio élére nevezte ki. Innen a császár korai halála (983) és irigyei miatt visszatért Reimsbe. Amikor reimsi érseki megbízatása körül is politikai csatározások bontakoztak ki, és át kellett adnia tisztét Arnulfnak, akkor 995-ben III. Ottó udvarába ment, akinek tanára és tanácsadója lett. 998-ban Ravenna érsekévé nevezte ki V. Gergely pápa, majd az ő 999-ben bekövetkező halálakor – Ottó tanácsára és nyomására – Gerbert-t választották pápává.

Pápaként a clunyi reformszellemiséget képviselte, védte a monostorokat a világi szféra benyomulásától. Püspökként szigorral lépett fel az egyháziak visszaéléseivel szemben is.⁷ Uralkodásából itt kiemelem a magyarokat közvetlenül is érintő kérdést, Szent István egyházalapító tevékenységét, melyben III. Ottó és II. Szilveszter egyaránt támogatta a magyar uralkodót, a korona küldését is az ő nevükhöz kötjük. Szent István számára a székesfehérvári bazilika reprezentatív funkcióinak kialakításánál – a III. Ottó által is tisztelt – Nagy Károly uralkodói központja, Aachen volt a példa, ahol a kápolna Szűz Máriának volt dedikálva, s ez erős párhuzamot mutat Szent István Mária-tiszteletével.

Gerbert-ről az életrajzi adatok jelentős részét tanítványa, Reimsi Richer (a Reims melletti Saint-Remi apátság tagja) írásából ismerjük, aki megírta *Historiae* című történeti munkáját, mely a X. századi Franciaország történetét tárgyalja a Capeting dinasztia felemelkedésének periódusát, 998-ig futtatva ki az eseményeket. Adamik Tamás irodalomtörténetéből is Richer munkáján keresztül szerezhetünk ismereteket Gerbert-ről. Megtudhatjuk mindjárt, hogy a *Historiae* előszavát Gerbert-nek ajánlotta, addigra már Reims érsekévé beiktatott mesterének. Értesülünk arról is, hogy Richer csodálta mestere jártasságát a *quadrivium* tárgyaiban, ám ő maga az orvostudományért lelkesedett,⁸ aminek tanulmányozására Chartres-ba utazott, s ilyen irányú érdeklődése művében is érződik, amikor például a Karoling uralkodók betegségeit részletezi, vagy egy Ingo nevű személy sebeit részletesen ecseteli.⁹ Richernek szenvedélye volt a retorika, annak is sallustiusi formája, történetiség vagy stílus tekintetében Sallustius és Tacitust tekintette példaképeinek, illetve az ő ókori műveiket mintának, egyebek mellett akkor is, amikor a hadigép elkészítésének

⁶ Uo., 72–73.

⁷ Uo., 223–224.

⁸ Adamik (szerk.): Latin irodalom az átmeneti korban, 221.

⁹ Uo., 221 és 229.

történetét írja le, vagy amikor a normann kalózok tetteit ecseteli.¹⁰ Valószínűleg 998 után halt meg, mert művében ekkor találkozunk utoljára Gerbert említésével, mint aki abban az évben Ottóhoz utazott, ő pedig felismerve tudását és zsenialitását, Ravenna érsekévé emelte.¹¹

Amikor egy ilyen többkötetes munka révbe ér, akkor megvan az a lehetőségünk, hogy a köteteket egyben és külön-külön is értékeljük. Sztereotip módon azt mondhatnánk, hogy ez a négykötetes vállalkozás nem jöhetett volna létre Adamik Tamás sok éves áldozatos munkája nélkül. Amikor a most bemutatandó, a XII–XIII. századot tárgyaló kötetnek örvendezünk, akkor ennek analógiájára, kicsit tréfásan és kétségkívül némi túlzással azt mondom, hogy ez az egész XII–XIII. századi irodalmi termés nem jöhetett volna létre Gerbet d’Aurillac megelőző tevékenysége nélkül. Ha ez a kijelentés, így leegyszerűsítve nem is lehet igaz, ám úgy már igen, hogy a korszakban bekövetkező ugrásszerű változások előzményként szükség volt azoknak az ismereteknek a felfuttatására, amelyekben Gerbert maga úttörő volt. Mozgalmas és kihívásokkal teli, a kereszténység határán létező más kultúrákból is merítő tudása miatt az irigyek támadásaival tarkított, valójában hit és tudás összeegyeztetésében fáklyaként világító életútja ezt példázza, méltó előzményeként annak a következő két évszázadnak, ahol már a tudomány világába ugyancsak lángként belobbanó nők is szerepet kaptak, köztük a negyedik kötet címlapján látható Bingeni Hildegard.

Adamik Tamás több évtizedes klasszika-filológusi és tanári munkáját a középkori művelődéstörténet vonatkozásában mintegy összegző, a latin nyelvű irodalmi kultúrát a szélesebb közönséggel is megismertető négy kötete mindannyiunk figyelmére érdemes munka.

¹⁰ Uo., 221, 225–226.

¹¹ Uo., 219.